

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. X

MIASTO I GMINA POLANÓW

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM X

MIASTO I GMINA POLANÓW

Redakcja

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–POLANÓW 2010

ABSTRACT: Rączkowski Włodzimierz, Sroka Jan (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. X: *Miasto i Gmina Polanów* [History and Culture of the Sławno region, Vol. X: Town and Polanów Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2010. Pp. 456, figs 116, colour plates 46. ISBN 978-83-7591-142-8. Polish text with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the Polanów region [Pomerania, Poland]. The unique landscape has been shaped since the last glaciation. It was also human being who got and impact on changes in landscape. The concept of the palimpsest allows to identify the processes of introducing new and erasing existing elements of landscape. To some extent people got a respect to existing in landscape features (e.g. burial mounds). Today it is difficult to find out the same approach. The fantastic historic tradition and beauty of landscape are under threat. Can we learn anything from the past? The aim of the collection of paper is to bring the history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2010

© Copyright by Authors

Na okładce: Wiesława Pietrzak, *Złota jesień w Polanowie*, 1977, olej, 61 × 92 cm
(zbiory prywatne)

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Zachodniopomorskiego oraz Urzędu Miasta i Gminy Polanów

Województwo
Zachodniopomorskie

Zachodniopomorskie
Mecenasem Kultury

Redaktor: *Katarzyna Ceglarz*

Łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Wydawca/Herausgeber:

Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2

Wydawnictwo „Region”, 81-574 Gdynia, ul. Goska 8

www.region.jerk.pl

ISBN: 978-83-7591-142-8

Druk/Druck: Totem – Inowrocław

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno), <i>Pamięć w krajobrazie? O tradycji i niefrasobliwości</i>	7
WACŁAW FLOREK (Słupsk), <i>Rzeźba terenu gminy Polanów na tle budowy geologicznej i morfogenezy krajobrazu</i>	19
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin), <i>Z pradziejów gminy Polanów</i>	39
ŁUKASZ BANASZEK, WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Archeologia w lesie. O identyfikacji stanowisk archeologicznych w gminie Polanów (i nie tylko)</i> . .	117
ARTUR TOTA (Kępiny), <i>Kurhany we wsi Żydowo – ocalony zabytek</i>	133
KRZYSZTOF CHOCHUŁ (Słupsk), <i>Polanów i okolice w zasobie archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku</i>	141
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Pruszcz Gdański), <i>Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)</i>	151
JÜRGEN LUX (Schönaich, Niemcy), <i>Die Entstehung der Stadt Pollnow vor 700 Jahren mit einer Darstellung der Besitzverhältnisse des Schlosses und der Stadt vom Mittelalter bis zur Neuzeit</i>	175
TOMASZ SIEMIŃSKI (Bytów), <i>Święta Góra w Polanowie</i>	185
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Na dachu Pomorza – dawna kartografia i ikonografia gminy Polanów</i>	199
JOANNA PLIT (Warszawa), <i>Przestrzenne zmiany zasięgu lasów i gospodarowania w lasach gminy Polanów w ciągu ostatnich 400 lat</i>	269
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), <i>Parki dworskie gminy Polanów. Część 1</i>	289
MARIA WITEK, WALDEMAR WITEK (Szczecin), <i>Zespoły folwarczne w krajobrazie kulturowym gminy Polanów</i>	305
KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo), <i>Cmentarze gminy Polanów</i>	331
ARTUR DROPKO (Polanów), <i>Życie gospodarcze Polanowa w latach 1918–1945</i> . . .	353
STEFAN ŻURAWSKI (Słupsk), <i>Rady narodowe Ziemi Polanowskiej w latach 1945–1978</i>	381

MAREK JANKOWSKI (Koszalin), <i>Koncepcja programowo-przestrzenna Rynku Staromiejskiego w Polanowie</i>	421
Indeks osób	435
Indeks nazw geograficznych	447
Lista adresowa Autorów	454

Kurhany we wsi Żydowo - ocalony zabytek

ARTUR TOTA* (KĘPINY)

Wprowadzenie

Żydowo to duża wieś położona w południowej części gminy Polanów. Tutejszy bardzo urozmaicony krajobraz ukształtowany został podczas ostatniego zlodowacenia (por. Florek w tym tomie). Pasma wzgórz sąsiadują tu z dużymi jeziorami Kwiecko, Kamiennym oraz oddalonym nieco bardziej na wschód Bobięcińskim Wielkim. Tereny wokół Żydowa znane ze swojej malowniczości, odznaczają się duży walorami przyrodniczymi. Na tle licznych zachwyków nad tą okolicą niemalże niedostrzegalny wydaje się fakt istnienia tu stosunkowo dużej liczby zabytków archeologicznych (por. Skrzypek w tym tomie).

Zdecydowana większość obiektów znajduje się na terenach porośniętych lasem, co w dużej mierze wpłynęło na dość dobry ich stan. Niestety, kilka znaczących zabytków z okolic Żydowa nie dotrwało do dziś, wśród nich wymienić należy rzeźbę kamienną znalezioną na jednym z dwóch tutejszych grodzisk (Stare Borne stan. 1 lub Żydowo stan. 10) opisywaną w drugiej połowie XIX wieku (Behla 1888: 138; Łęga 1930: 422). Kolejną niepowetowaną stratą była tajemnicza zagłada dolmenów neolitycznych, które znajdowały się nad tzw. Wilczym Jarem na południowy zachód od wsi wspomnianych kilkakrotnie w XIX i XX wieku (Walter 1918).

Budowa elektrowni wodnej w Żydowie w latach 60. XX wieku doprowadziła do potężnych przeobrażeń tutejszego krajobrazu i niewątpliwie negatywnie dotknęła zasoby dziedzictwa archeologicznego. Parado-

---

* Stowarzyszenie „U Źródła Radwi”, Żydowo.

ksalnie ta właśnie inwestycja, poprzez konieczność przeprowadzenia badań ratunkowych, doprowadziła też do zinwentaryzowania zabytków archeologicznych znajdujących się w otoczeniu jeziora Kwiecko.

1. Cmentarzysko kurhanowe w Żydowie (stan. 8)

Jednym z przebadanych wówczas obiektów było wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe (Żydowo, stan. 8). Nekropolia składająca się z 22 mogił wydatowana została na X–XI wiek. Miejsce to badane było w 1920 roku przez pastora Magdalinskiego (1924) oraz rok później przez niemieckiego archeologa Stubenraucha. Najbardziej zaawansowane, jak dotąd, badania stanowiska przeprowadził w 1966 roku D. Członkowski (1967; 1969). Rezultaty eksploracji trzech kurhanów pozwoliły ustalić, że stosowano tam szkieletowy obrządek pogrzebowy. Wewnątrz przebadanych grobowców natrafiono na bruki kamienne. Niektóre z kopców pokryte są tzw. płaszczem kamiennym. Wyraźne widoczne do dnia dzisiejszego są kamienne obrzeżenia kurhanów w kształcie zbliżonym do prostokątów.

Dwa sezony badawcze spędzone na cmentarzysku zaowocowały rozpoznaniem stanowiska, publikacją artykułów i co się z tym wiąże dalszym samoistnym życiem w literaturze archeologicznej. Jednak w rzeczywistości obiekt ulegał powolnej degradacji. Położenie cmentarzyska w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań, urządzeń związanych z ujęciem wody oraz przebiegająca przez teren nekropoli droga będąca skrótem łączącym dolną i górną część Żydowa, fatalnie wróżyły przyszłości tego miejsca.

2. „Ocalić od zapomnienia”

W 2006 roku pojawił się pomysł odwrócenia losu tego zabytkowego miejsca. Szczęśliwie dla tej idei dwa lata wcześniej w Żydowie powstało Stowarzyszenie „U źródła Radwi”, którego głównymi zadaniami miały być ochrona krajobrazu kulturowego i przyrodniczego, a jednym z celów statutowych ochrona miejscowego dziedzictwa archeologicznego.

Pierwszym krokiem była ocena stanu zachowania oraz zaplanowanie prac na cmentarzysku. Początkowe wizyty na stanowisku nie napawały optymizmem. Teren nekropoli był bardzo zaniedbany, gęsto

zarośnięty krzewami i młodymi drzewami. Większość kurhanów nosiła ślady wkopów rabunkowych, powtórnie wypełnionych (o zgrozo!) śmieciami. Oględziny wykazały również nieścisłości pomiędzy stanem faktycznym a planem cmentarzyska wykonanym podczas badań wykopaliskowych w 1966 roku (Członkowski 1969). W południowo-zachodniej części stanowiska znajdowało się kilka mniejszych kopców, brakowało natomiast kurhanu oznaczonego przez Członkowskiego numerem 11. Dokładniejsza analiza uświadomiła nam, że owe mniejsze kopce są po prostu pozostałością po kurhanie 11, którego po zakończeniu prac wykopaliskowych nigdy nie zrekonstruowano.

Rekonesans w terenie był wstępem do starań o formalne możliwości działań na cmentarzysku. Właścicielem terenu, na którym stanowisko się znajduje jest Nadleśnictwo Polanów. Inicjatywa dotycząca kurhanowiska wywołała bardzo przychylną reakcję leśników. Poza zgodą na działania uzyskaliśmy propozycję współrealizacji naszego pomysłu pod względem formalnym, jak i materiałowym. Warunkiem dalszych prac było uzyskanie wszelkich uzgodnień i pozwoleń od służb konserwatorskich odpowiedzialnych za los zabytków na naszym terenie. Ciekawostką był fakt, że dotąd właściciel, czyli Lasy Państwowe (a konkretnie Nadleśnictwo Polanów), nie dysponował informacją o obecności w tym miejscu zabytkowego cmentarzyska. Nasz projekt odniósł więc już mały sukces, polegający na wstrzymaniu ewentualnych prac leśnych, których skutkiem mogłoby być bezpowrotne zniszczenie stanowiska archeologicznego.

Kolejny krok na drodze do realizacji projektu musieliśmy skierować do Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Koszalinie. Służby konserwatorskie słynące z ostrożności oraz niebywalej wnikliwości odniosły się początkowo ze sporym dystansem do przedstawionego pomysłu na „zagospodarowania” cmentarzyska kurhanowego w Żydowie. Ponawianie jednak próśb oraz argumentowanie potrzeby otoczenia opieką tego miejsca odniosło skutek. Otrzymaliśmy oficjalne pozwolenie na realizację projektu.

Mając wymienione sojusze, mogliśmy śmiało myśleć o realizacji projektu. Brak możliwości pomocy finansowej ze strony władz samorządowych zmusił nas do poszukiwań programów wspierających ochronę dziedzictwa kulturowego. Stowarzyszenie „U Źródła Radwi” jako debiutant w dziedzinie pozyskiwania środków nie miało łatwego zadania. Wybór padł na Fundację Wspomagania Wsi, prowadzącą program „Kultura Bliska”. Obejmował on szereg możliwości działań mających na celu wspieranie troski o zasoby kultury lokalnej. Dodatkowym atu-

tem był przychylny stosunek do organizacji pozarządowych nieposiadających dotychczas dużego doświadczenia w realizacji projektów. Po krótkich perypetiach z pisaniem wniosku otrzymaliśmy wsparcie finansowe. Nasz pomysł został zauważony i doceniony jako jeden z dwóch projektów w województwie zachodniopomorskim. Od tej chwili nie było już odwrotu. Nasze zobowiązanie musiało być wypełnione. Jesienią 2006 roku wykonaliśmy prace porządkowe. Usunęliśmy panoszące się na terenie cmentarzyska zakrzaczenia oraz zalegające wszędzie śmieci. Prace nie trwały długo i przebiegały w „piknikowej atmosferze”. Mimo różnorodnych reakcji na nasze wysiłki, ku naszemu miłemu zaskoczeniu w prace zaangażowało się również kilka osób niebędących członkami stowarzyszenia. Teren kurhanowiska został uporządkowany.

Nastała zima, którą spożytkowaliśmy na przygotowanie aranżacji cmentarzyska. Zaprojektowaliśmy tablice informacyjne (Tabl. I: A, I: B), stworzyliśmy plan przebiegu ogrodzenia oraz ścieżek do zwiedzania. Był to również czas pracy nad folderem informacyjnym, którego wydanie przewidywał projekt.

Z nastaniem wiosny 2007 roku dokończyliśmy porządkowanie cmentarzyka (Tabl. II: A). Najwięcej trudu kosztowało nas zrekonstruowanie wspomnianego już kurhanu nr 11. Wyposażeni we współczesne narzędzia nabraliśmy szacunku do wysiłku, jaki wykonać musieli twórcy oryginalnego kopca. Środkami Nadleśnictwa Polanów ogrodzono nekropole (Tabl. II: B) oraz zainstalowano elementy małej architektury (tablice, ławki, drogowskazy i kosze na śmieci).

Prace zakończyły się uroczystym udostępnieniem obiektu dla zwiedzających 23 czerwca 2007 roku. Wieczorem tego dnia zorganizowaliśmy spotkanie przy ognisku, na które zaproszeni byli przedstawiciele: Nadleśnictwa Polanów, Miasta i Gminy Polanów, Urzędu Ochrony Zabytków, osoby zaangażowane w realizację projektu oraz wszyscy mieszkańcy Żydowa.

Podsumowanie

Projekt „Kurhany we wsi Żydowo” był dla stowarzyszenia „U Źródła Radwi” wyzwaniem pionierskim. Realizacja naszych zamierzeń wymagała wkroczenia w sferę nam dotąd nieznaną. Dotyczyło to głównie spraw organizacyjnych oraz tych bezpośrednio związanych z przebiegiem prac.

Od trzech lat cmentarzysko kurhanowe w Żydowie jest miejscem bardzo zmienionym. Bezinwazyjna aranżacja kurhanowiska pozwoliła zachować charakter tego niezwykle urokliwego miejsca. Obawy przed groźbą dewastacji czy możliwości uszkodzenia stanowiska archeologicznego (por. Józefowska 2002) nie znajdują, jak dotąd, potwierdzenia. Urzeczywistnił się plan zakładający udostępnienie nekropoli dla zwiedzających. Frekwencja odwiedzania żydowskich kurhanów, choć trudna do dokładnego oszacowania, wydaje się z roku na rok rosnać. Jednak w zamyśle naszym obiekt ma pozostać miejscem dedykowanym turystyce tematycznej o charakterze kameralnym. Nekropola ma także duże walory edukacyjne. Bardzo wyraźne kopce kurhanów pobudzają wyobraźnię. Nie każdy zabytek archeologiczny jest równie czytelny dla obserwatorów niezwiązanych z archeologią.

Ważna jest obecność zabytku w świadomości mieszkańców Żydowa i jego okolic. Nie można mówić tutaj o szczególnej dumie z lokalizacji we wsi takiego obiektu, jednak zainteresowanie przyjezdnych jest zjawiskiem miłym, intrygującym. Tym samym trudno sobie wyobrazić obecnie brak reakcji miejscowych na ewentualne próby niszczenia czy zaśmiecania cmentarzyska (por. Rączkowski 2002).

Projekt „Kurhany we wsi Żydowo” był swego rodzaju sondą, która miała wykazać potrzeby w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w naszej okolicy oraz test możliwości działań w tym zakresie dla lokalnej społeczności. Był to również, a może przede wszystkim pretekst do przedstawienia możliwości wykorzystania miejscowego potencjału, jakim jest niewątpliwie bogactwo tutejszych zasobów kulturowych. Obecność ważnych i spektakularnych stanowisk archeologicznych, jak grodziska, relikty wczesnośredniowiecznej przeprawy mostowej czy kurhany, tworzy szansę do realizowania następných projektów mających na celu popularyzację i jednocześnie ochronę dziedzictwa. Połączenie powyższych czynników z atrakcyjnością tutejszego środowiska przyrodniczego oraz walorami krajobrazowymi okolicy może stanowić doskonały bodziec do rozwoju turystyki w tej pięknej i ciągle nieodkrytej krainie.

Bibliografia

- BEHLA R. 1888. *Die Vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*, Berlin: Asher.
- CZŁONKOWSKI D. 1967. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych na terenie Żydowa pow. Sławno w rejonie powstającej elektrowni wodnej w lecie 1966 ro-

- ku, [w:] *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w 1966 roku*, Koszalin: Wydawnictwo WKZA, 43–47.
- CZŁONKOWSKI D. 1969. Sprawozdanie z ratowniczych badań na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Żydowie, pow. Sławno, stanowisko 1 w 1968 r., [w:] *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w latach 1967–1968*, F.J. Lachowicz (red.). Koszalin: Wydawnictwo WKZA, 142–145.
- JÓZEFOWSKA M. 2002. Chronić czy udostępnić?: głos konserwatorski w sprawie użytkowania obiektów archeologicznych, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja Dziedzictwo, Sławieński Dom Kultury, 79–85.
- ŁĘGA W. 1930. *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, t. 1, Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- MAGDALINSKI P. 1924. Das wendische bei Sydow, *Monatsblätter* 37/38: 28–29.
- RĄCZKOWSKI W. 2002. Archeologia w krajobrazie kulturowym: zagrożenia czy szanse, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja Dziedzictwo, Sławieński Dom Kultury, 69–78.
- WALTER E. 1918. Über Altertümer und Ausgrabungen in Pommern im Jahre 1917, *Monatsblätter* 7/8: 29–30.

Hügelgräber in Sydow – erhaltenes Denkmal der Vergangenheit

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die frühmittelalterliche Hügelgräberanlage in *Sydow* ist in der archäologischen Literatur Pommerns ein oft angeführter Beitrag. Das 1000-jährige Bestehen dieser Nekropole muss Anerkennung finden. Die Reste der Begräbnisstätte sind im 20. Jh. durch viele Gefährdungen der Neuzeit bedroht worden. Untersuchungen, Grabungen. Devastierungen und Nichtwissen führten die Gräber zum Verfall. Ab 2007 änderte sich die Situation. Die Gesellschaft „U Źródła Radwi“ (An der Quelle der Radew) Zusammenarbeit mit der Oberförsterei Polanów führte einige Aufräumarbeiten durch.

Die ganze Hügelgräberanlage wurde umzäunt und auf den Besuch von Touristen vorbereitet. Ich denke, dass unser Ziel, das Denkmal der Vergangenheit vor dem Vergessen zu retten, erreicht worden ist. Das Hervorheben der touristischen und bildenden Vorzüge findet bei den Besuchern großes Interesse. Für die Einwohner Sydows war dieser Platz eine bequeme Müllhalde, jetzt sind sie stolz auf ihr architektonisches Denkmal und umgeben diesen Ort voller Hochachtung. Die Realisierung des Projektes „Hügelgräber

---

im Dorf Sydow“ ist ein gutes Beispiel für die Tätigkeiten in Sachen des lokalen Kulturerbgutes. Die Dorfbewohner engagieren sich beispielhaft an diesem Projekt und erreichen trotz geringer Kasse großen Erfolg mit ihrer Initiative. Das Projekt ist auch ein Thema, das zur Diskussion steht, nämlich Revitalisierung solcher Denkmaler. Die Erfahrungen einiger Jahre zeigen deutlich, dass verständige Arbeit an archäologischen Standorten gleichzeitig auch ihrem Schütze dient.

TABLICA I

A. Żydowo, stan. 8. Tablica informacyjna na cmentarzysku kurhanowym.
Fot. W. Rączkowski, 11.11.2008

B. Żydowo, stan. 8. Tablica informacyjna na cmentarzysku kurhanowym.
Fot. W. Rączkowski, 11.11.2008

TABLICA II

A. Żydowo, stan. 8. Widok uporządkowanego cmentarzyska kurhanowego.
Fot. W. Rączkowski, 11.11.2008

B. Żydowo, stan. 8. Ogrózenie cmentarzyska kurhanowego. Fot. A. Tota